הרב מרדכי גרוס
יו"ר בד"צ ועדת מהדרין

כללים ויסודות במערך ההשגחה והכשרות שע"י בד"צ 'ועדת מהדרין'

ראשי פרקים:

א. במקורות ההלכה יש בירור לכל ההתחדשות הטכנולוגית
ב. הכשרות מסורה לרב או אב"ד דמתא
ג. כוחו של הרב בהעמדת בית דין
ד. אחריות הכשרות על הרב בלבד, גם לאחר שהעמיד משגיח
ה. חותם בתוך חותם אצל עכו"ם
ו. ייצור בהשגחה, כשהמפעל נמצא ביד עכו"ם
ז. עיקר הסמיכה בכשרות היא על 'מירתת'
ח. השגחה מועילה גם כשהמשגיח יוצא ונכנס
ט. מקור דין נאמנות עד אחד באיסורין
י. חזקת כשרות של משגיח
יא. יסוד נאמנות עד אחד בהשגחה
יב. אם יש חסרון במה שהמשגיח מקבל שכר בעבור עבודתו
יג. הפלגת האחריות והזהירות הנצרכת למשגיח כשרות
יד. הזהירות שנדרשת ממשגיח, שלא לדבר דיבור שאינו נכון
טו. פיקוח על ידי מצלמות, בלא השגחה אנושית
טז. סיוע להשגחה, על ידי הטכנולוגיה המתחדשת
יז. דוגמאות לפיקוח והשגחה באמצעים טכנולוגיים
יח. חומר האיסור במשפט הערכאות
יט. נתרצו שניהם לדון בערכאות
כ. העמדת זכות בדיני ערכאות
כא. כשהמעסיק אינו שומר תו"מ
כב. כתיבה בחוזה שהוא בהיתר בי"ד

א. במקורות ההלכה יש בירור לכל ההתחדשות הטכנולוגית

כוחם של גופי ומשגיחי הכשרות כיום רב הוא, לעמוד על כל השינויים המתחדשים, הן באופן הטכנולוגי של עשיית המאכלים, והן באופן בדיקת הרכיבים שלהם וכלל מורכבותם, כשכיום קיימים חששות רבים אף בדברים שלא היו מצויים בעבר. לדוגמה, בשו"ע (יו"ד סי' קיד ס"ז) פסק ששמן של עובד כוכבים מותר, אף שוודאי כיום שהשמן הוא תעשייתי, יש לחשוש שיש בו שומן מן

החי. וכן בשמן זית המיוצר במקומות שונים בעולם, שפעמים רבות הוא נעשה אחר שהיית גרעיני הזית בתוך חביות של יין למשך כמה ימים, ויש בו אם כן בליעת יין, שלדעת רבים אוסרת אותו בהנאה. זאת מלבד החשש הכללי המצוי בשמנים, הצריכים בדיקה אם אכן מקוריים הם ונעשו מזיתים, או שמא מזויפים הם ויש בהם רכיבים אחרים. אף במוצרים הכבושים, שבתקופות שעברו לא היה בהם כל חשש, כיום יש במעשה הכבישה חששות להימצאות אבקת חלב וכיו"ב, או שאר חומרי גיבוש, שיש לבדוק את כשרותם.

מעלת הניסיון הרב של גוף הכשרות בכלל רזי הכשרות, היא הידיעה והיכולת לתור ולחפש, ולבדוק דרך מחשבי המפעלים או תעודות המשלוח וכיו"ב, את כלל מקורות חומרי הגלם ושאר רכיבים המצויים במאכלים. **הן ודאי כי כל שינוי ושינוי המצוי בבריאה, וכל שינוי וחידוש הבא מכוח הטכנולוגיה המתחדשת, יש לו פתרון אך ורק בתורתנו הקדושה, בדברי חז"ל, בראשונים ובאחרונים, ובכלל נידוני פוסקי הדורות שמפיהם אנו חיים - זאת התורה לא תהא מוחלפת** (וכפי הנכתב בספרים, שכל מה שיהא עד גמר התיקון והחותם, אפשר למצוא לו יסוד בתשובות חתם סופר. ואכן, למעשה נוכחנו לראות בהרבה דברים, ואף בפלאי הטכנולוגיה המתחדשת ביותר, שלהכל יש מקור וסעיף בהלכה).

ב. הכשרות מסורה לרב או אב"ד דמתא

בזמנים קודמים אופן נתינת הכשרות היה מסור בידי הרב דמתא או האב"ד שהיה במקומו, שהיו מאשרים את המותר אחרי בדיקה. כן הוא בנוסח התקנות של הערים השונות (כמובא בספר התקנות בישראל ח"ד עמ' שעא) וכן מוכח מדברי תשובות הפוסקים שבדורות שלפנינו, בשו"ת לבושי מרדכי (תליתאי יו"ד סי' ח) לגבי קמחא דפסחא, ובשו"ת תירוש ויצהר (סי' כב) על כבשים ועגלים הנשחטים, בכף החיים (או"ח סי' תרמח ס"ק קמ) בענין הכשר האתרוגים, ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' ח אות ה) לגבי הפרשת תרומות ומעשרות. ובתקנות הגר"ח פאלג'י, שלא לעשות מוצרי גבינה בלא השגחת רבני אותו המקום, וכ"ה בשו"ת דברי יואל (סי' לד), שהכשרות מסורה בידי רב ואב"ד הקהל. ואפשר שהוא בכלל הא דאיתא בגמרא (מועד קטן ו, א) 'אמר אביי צורבא מרבנן דאיתא במתא, כל מילי דמתא עליה רמיא' (וע"ע בגמרא ע"ז (לד, ב).

וכבר כתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קטו) למי שערער על רב שנתן כשרות, שמא לא הבחין באיזה דבר, 'מה שכתב מהכשר הגת, פשוט הוא, ומהיכי תיתי לחשוד המורה שנתן כתב הכשר, שלא ידע בכל אלו ולא ישגיח בכך'. מבואר בדבריו, שיש כח וסמכות לרב בנתינת הכשרות, וסייעתא דשמיא, שאין לנו לחשוש שמא לא שם אל ליבו איזה דבר. ויתכן דכל זה אינו אלא אצל הרב הממונה על הכשרות, אך מי שאינו ממונה לזה, אף אם ירא שמים הוא והוחזק בנאמנות, עדיין יש לחשוש שמא אינו בקי בדינים והלכות מסוימות, ולא נתן לבו לאיזה פרט או הלכה (וע"ע בשו"ת הר המור למהר"ם בענט סי' טו ובמשנ"ב סי' תסז ס"ק לב).

אכן אף בדורות הקודמים כבר היו אופנים יוצאים מן הכלל, וכפי שמצאנו בדין תורה הנודע שהובא בשו"ת משנה שכיר (ח"ב סי' יד), שהיה בפני בעל שו"ת מהרש"ג ובעל שו"ת מחזה אברהם, בענין מפעל קיים שביקש לבוא למקום מסויים עם כשרות שלו, ודנו אם ביד המרא דאתרא דשם לעכב בעדם ולהחזיק לעצמו זכות ההכשר שלהם. וציין למה שכבר הורה זקן, גדול דורנו אשר הלכה כמותו בכל מקום בלבושי מרדכי (חו"מ תנינא סי' יא), כי ההשגחה ונתינת ההכשר אין להן שום שייכות למרא דאתרא, וכל ישראל הראויים לזה זוכים בזה. ואינו דומה לסידור קידושין וכדומה מן

הדברים השייכים דווקא לרב מרא דאתרא, דהשגחה שייך למורה רב מובהק ומפורסם בין גדולי דור, ולא לרב העיר כלל. וכן פסקו גאוני הדור שדנו בענין זה, שאין לרב מרא דאתרא זכות בזה יותר מרב דעלמא (אכן בשו"ת כפי אהרן חו"מ סי' ב בענין נתינת הכשרות במושבה ראש פינה כתב, שאין לאחר שאינו רב דהאי אתרא ליתן שם הכשר. ואין בו לסתור מדברי הגאונים הנ"ל, כי שם כבר היה המפעל במקומות אחרים עם כשרות אחרת ודו"ק).

ואכן, בשו"ת מהר"ש (ח"ו סי' יט אות ב) כתב, שמעולם לא שמענו כזאת שיהא כח ביד הרב מרא דאתרא למחות ביד אחר המבקש לתת הכשר במקום מושבו, ואף במקומו כך היה, שרב מעיר אחרת נתן ההכשר באין מפריע כלל.

ג. כוחו של הרב בהעמדת בית דין

רב הנותן כשרות, ואין צריך לומר - גוף כשרות הנותן כשרות, יש להם להעמיד בית דין של שלושה, וכמבואר בשו"ת אבני נזר (חו"מ סי' מ). אלא ששם הביא הטעם, משום שכדי לדעת מי הוא המקבל את הכשרות, אם אדם נאמן הוא, וכן על הממונה המשגיח אם הוא אדם נאמן וכשר, צריך שיהיו שני עדים שיעידו זאת אצל הרב, או שהבית דין עצמם יכירוהו. אך מלבד זאת ראינו בעינינו במציאות, שיש בזה תועלת גדולה אף בלאו הכי, וכן נהוג אצלנו לאשר כשרות על פי בית דין. כי פעמים רבות שצריך לבדוק איזה דבר אצל בעלי המפעל, ובאופן זה יש איזה טענות או עוררים על המפקח או המשגיח, אך כשיש בית דין הקובע ומחליט בענייני הכשרות, והכל נקבע על ידו, ממילא מסתלקות הטענות.

ד. אחריות הכשרות על הרב בלבד, גם לאחר שהעמיד משגיח

עכ"פ כוחו של הרב הממונה על הכשרות, אינו אלא בהעמדת יסודות הכשרות, לבדוק ולדעת אם שייך ליתן כשרות באותו מקום, ולהבהיר את הפרטים הנצרכים לקבלת הכשרות, הן מבחינה הלכתית והן מבחינה מציאותית, אך אין בכל זה שום תועלת, אם אינו מעמיד במקום את שלוחו כמפקח או כמשגיח. וצריך לזה אדם שיכיר בנבכי ודרכי הייצור באותו המקום שנותן בו את כשרותו.

אך זה ודאי, שלא די במה שהעמיד שם אדם מטעמו, לסמוך עליו מעתה ולסלק את עצמו מעניין זה, ולא יוכל לפטור עצמו בזה בבית דין של מעלה, לומר שסמך על אחרים, כי בהיותו נותן הכשרות, אחריות המקום מוטלת עליו, והכל אינם אלא שלוחיו. **ועל כן חובתו של הרב נותן הכשרות לדעת מה נעשה באותו מקום. ואף שאינו יכול להכיר בעצמו את נבכי המקום שנותן עליו הכשר, כיון שאינו נמצא שם תדיר כסדר, אך חובה עליו להיות קשור בקשר תמידי, ולהתעדכן בכל עת על ידי האנשים המצויים שם, שיעמידוהו בכל עת על כל פרט ופרט ובכל הקורה שם, על ידי שליחת דוחו"ת וכל כיו"ב** (לכה"פ פעם אחת בשבוע ואף יותר מכך לפי הצורך), ושידעו חובתם בזה שהרב עומד על כך בתוקף, כי בלאו הכי אי אפשר לסמוך כלל על אותה הכשרות (ויש לתת את הדעת, כי משגיח שאין לו שום שאלות לרב, פעמים שצריך בדיקה אחריו).

ה. חותם בתוך חותם אצל עכו"ם

בגמרא ע"ז (סא) התבאר, שישראל המייצר יין בביתו של הגוי שהיין בבעלותו, אם רוצה למכרו לישראל, לא מועיל שיעשה בו חותם (ואפילו חותם בתוך חותם), וצריך שיהא הישראל יושב ומשמר שם, עכ"פ על ידי שהוא יוצא ונכנס. וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' קלא ס"א), 'ישראל

שעשה יינו של עובד כוכבים בטהרה, כדי שיהא מותר לישראל וכו', ואם אין הבית פתוח לרשות הרבים, אף על פי שישראל דר בעיר, או בעיר שכולה עובדי כוכבים, אפילו הבית פתוח לרשות הרבים, אסור אפילו בחותם תוך חותם, עד שיהא ישראל יושב ומשמר, ויוצא ונכנס הרי הוא כיושב ומשמר'. וברמ"א שם, 'ויש מי שאומר שבחותם תוך חותם מותר בכל ענין (טור בשם בעל התרומות), ויש לסמוך עליו להתירו בהנאה, אבל לא בשתייה (ר"ן בתשובה)'.

מדברי גדולי הפוסקים עולה, שאין דין זה רק ביין, אלא בכל דבר שהוא בבעלות הגוי (כ"נ בשו"ת מהרי"ק תשובה לג ובשו"ת גינת ורדים יו"ד כלל א סי' יט שהביאוהו לגבי גבינות, בצמח צדק או"ח סי' נה, בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' ס, ביד אפרים על שו"ע סי' קיח ובשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' י, שהביאוהו לגבי עופות, בשו"ת חקרי לב יו"ד סי' קמח שדן בו לגבי קמח של פסח, ובשו"ת לבושי מרדכי תליתאי יו"ד סי' ז שדן בו לגבי כל בתי החרושת, שאין מועיל בו חותם בתוך חותם וצריך שיהיה עליו משגיח עכ"פ שיוצא ונכנס). ואדרבה, יש אף שהקילו לגבי יין אפילו בחותם אחד, ומטעם שבזמן הזה אין העכו"ם מנסכים את יינם לעבודה זרה, והחמירו בשאר דברים שלא שייכת בהם קולא זו (יעויין בשו"ת לבושי מרדכי תליתאי יו"ד סי' טז). וכן הוא בשו"ת זקן אהרן (יו"ד סי' יח), שהוכיח מסוגיא דע"ז (לד:) גבי ארבא דמורייסא, שדין זה הוא בכל הדברים, ולא רק ביין

אף שבשו"ת גבול יהודה (יו"ד סי' כ) כתב, שהוא רק ביין, ופירש טעם השתנות דין היין מכלל שאר איסורים, מפני שיש בו חשש נוסף, שבשביל חיבת הניסוך טרח ומזייף, וכן הביא גם באגרות משה (יו"ד ח"א סי' נו), להתיר משום כך בשאר דברים. מכל מקום דעת כל הפוסקים הנ"ל אינה כן, וסוברים שאין לחלק ביניהם. ומטעם זה כשמייצרים במפעל של גויים, צריך פיקוח הדוק יותר של המשגיחים.

ו. ייצור בהשגחה, כשהמפעל נמצא ביד עכו"ם

ובעיקר הדבר יש לבאר, היאך אם כן לא מצאנו מי שימנע את עצמו מלתת הכשר לדברים הנמצאים ברשות העכו"ם, ועל מה סמכו הכל להקל בחותם בתוך חותם, בסגירת חדרים או חדרי קירור, אף שלכאורה הוא כנגד דינא דגמרא ושו"ע. אכן נראה, שסמכו בזה על מה שכתב בשבות יעקב (יו"ד סי' עב והו"ד ביד אפרים על שו"ע יו"ד ריש סי' קיח), שאין לחשוש במקום שאין לגוי איזה ריווח ממעשהו. וכן התבאר בחתם סופר (שו"ת יו"ד סי' קכה), שכאשר אין העכו"ם נהנה מאותו המעשה, לא חיישינן שיעשה כן ויחליף. והוסיף שם, שכן הוא אף בשאר דברים המקלקלים, שאין לחוש בהם שהעכו"ם יעשה אותם, כיון דתגר או סוחר מרע בזה לאומנותו.

ובפרט באופן שהוציא הוצאות על אותו הדבר ורוצה למוכרו לישראל, דודאי שבכה"ג מירתת וחושש מלזייף, כיון שחושש להפסדו, שמא יכירו במעשהו ולא יקחו ממנו. וכמו שכתב בנודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' ע), 'אי לאו דמסתפינא אמינא, דעד כאן לא האמינו במטהר יינו של נכרי, אלא היכא שאין הנכרי מוציא שום הוצאות על שמירת הטהרה, והישראל מטהרו בלי שום תשלומין מהנכרי, רק הישראל עושה לטובת עצמו, שיוכל אחר כך לקנותו מהנכרי. אבל היכא שהנכרי שוכר יהודים ונותן להם שכר שמירתם, אם כן יש להנכרי הוצאות על טהרת היין, וחושש להפסד הוצאותיו שהוציא מכיסו, שפיר מירתת', וצירף סברא זו להקל. ונראה, שפעמים יש לסמוך בזה גם על מה שקבעה המלכות עונש על זיוף, וכן בזמננו שהוא נוגד לחוקים שלהם שחוקקו על הונאה בכשרות, והוא יכול לבוא על ידי זה לידי הפסד בתשלום קנסות, דהוא גם טעם שמירתת מחמת כן ונמנע מלזייף. אכן אינו מוכרח בכל גוונא ומקום.

נמצינו למדים, מחד גיסא כמה חמור הדבר כשנמצא בית החרושת בבעלותו של הגוי, דמעיקר דינא אין מועיל בו אפילו חותם בתוך חותם, ומאידך גיסא שאפשר לסמוך בזה, באופן שאין לגוי ריווח מזיופו, או באופן שהוא תגר דלא מרע מחמת כן לאומנותו, או משום שהוא מירתת מלזייף, ופעמים שיש לסמוך בזה על עונש המלכות, ולצרף מה שהוא ירא מעבירה על החוק, שיכול להביא עליו קנסות וחיובי ממון. ומלבד כל הנ"ל, בחותם בתוך חותם ודאי מועיל מה שיש לו טביעות עין להכיר את חותמו באותו הדבר, וכדמוכח מדברי האחרונים (כ"נ משו"ת מהרי"ק שורש לג ושו"ת הר המור סי' טו ושו"ת חתם סופר יו"ד סי' קטו).

ז. עיקר הסמיכה בכשרות היא על 'מירתת'

ובעיקר סמכינן בכל עניני ההשגחה על מה שהוא פוחד וירא שיוודע השקר, ואינו שייך כלל אצל אותם אנשים או מדינות שאין להם שום חשש מלשקר, וכדכתב הרמב"ם (מעשר פי"ב הט"ז), 'אין כל הדברים האלו אמורין, אלא בעם הארץ שאינו חשוד ולא נאמן. אבל מי שהוא חשוד למכור תרומה לשם חולין, אסור ליקח ממנו כלל דבר שיש בו זיקת תרומה ומעשר, אפילו קרבי דגים, מפני שנותנין בהם שמן. ואין אסור אלא כל שלפניו, אבל אוצרו **מותר ליקח ממנו, מפני שהוא מתיירא לערב תרומה באוצרו, שמא יודע הדבר ויפסיד הכל.** וכן החשוד על מעשר שני למכרו לשם חולין, אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת מעשר, וכל זה קנס מדבריהם'.

ח. השגחה מועילה גם כשהמשגיח יוצא ונכנס

בגדר ההשגחה הנצרכת, אם צריך שיהא יושב שם בכל עת, או שדי במה שהוא יוצא ונכנס, כבר התבאר בשו"ע (יו"ד סי' קלא, ס"א) בדין שמירה ביין, שיוצא ונכנס הרי הוא כיושב ומשמר. וכן הוא בשו"ע (שם סי' סט ס"י) לגבי הדחת הבשר אחר המליחה, שנאמן העכו"ם בזה, היכא שהיה שם ישראל שיוצא ונכנס, וכדמבואר טעמא שם ברמ"א, דבכהאי גוונא הוא מירתת. וכן הוא בשו"ע (סי' קטו ס"א) לגבי חליבת עכו"ם, שאם היה ישראל יושב ומשמר בצד עדר של גוי, אף אם אינו יכול לראותו אלא אם כן יעמוד, מכל מקום מועיל, כיון שהוא ירא שמא יעמוד ויראנו. וכתב שם הט"ז (סק"ג), שכל שכן הוא שמועיל כשהוא יוצא ונכנס. וכן הוא לגבי בישולי עכו"ם, שנפסק בשו"ע (סי' קיח סעיף יב), שיש להחמיר שלא להניח קדרות של בשר אצל השפחות, כשאין ישראל בבית, וכדכתב הרמ"א שם, דהיינו כשאינו יוצא ונכנס. וכן כתב הרמ"א (סי' קל ס"ח), שיש להתיר אם ישראל יוצא ונכנס תמיד. וביותר מצינו בגמרא (ע"ז כו.), שהוא מועיל אף במקום שיש חשש פיקוח נפש.

ואמנם אף שיש הסוברים שמה שמועיל ביוצא ונכנס אינו אלא בדיעבד, אבל לכתחילה צריך שיהא יושב ומשמר, מכל מקום להלכה נקטינן שהוא מועיל גם לכתחילה (ויעויין עוד בגמרא חולין ג. ובע"ז יב. בתוספות ד"ה דלמא, ברמב"ן ר"ן ומאירי שם, ובמש"כ בשו"ת בנימין זאב (סי' שלא), בערוך השולחן (יו"ד סוף סי' קיח), והאריך בזה באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' ח ויו"ד ח"ד סי' א)). אכן, התבאר בדברי התוספות (חולין ג: ד"ה בודק) שישראל מומר חמיר בזה יותר מגוי, ולא מהני אצלו ישראל הנכנס ויוצא, ומשום שאינו מירתת כל כך מחמת כן, כיון שמחזיק עצמו כיהודי, וסבור שלא יבדקו אחריו. והוא טעם להחמיר בדבר זה אצל ישראל המחלל שבת בפרהסיא רח"ל (וע"ע בזה בשו"ת בית יצחק קונטרס אחרון סי' כג).

אך פשוט וברור הדבר, שגדר יוצא ונכנס תלוי במקום ובסוג ההשגחה הניתנת, וודאי שאינו שייך

באופן שבעל הבית יודע את הזמן בו המשגיח צריך לבוא, או שהוא יודע שהוא נמצא במרחק, ולא יוכל לבוא עתה. משום כך ביותר צריך התבוננות כיום, שמצויות מצלמות בכל מפעל, שהרבה פעמים אין מועיל מחמת כן מה שהמשגיח יוצא ונכנס, כיון שיכול בעל הבית להעמיד מצלמה כנגד פתח הכניסה, וכך לראות ולדעת בנקל על ידי המצלמה, באיזה זמן הוא בא לשם. והרבה שימת לב צריך בדבר זה, היאך לפקח אף באופנים הללו שיכול בעל הבית לדעת קודם שנכנס המשגיח אל המפעל.

ט. מקור דין נאמנות עד אחד באיסורין

ועתה נבוא לבאר בעיקר הדבר, היאך יכולים הכל לסמוך על משגיח הנמצא ומפקח במקום. הנה, בעיקר הדין שעד אחד נאמן באיסורים, התבאר הטעם ברש"י בגיטין (ב: ד"ה עד): 'שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב'. ובחולין (י: ד"ה עד) כתב רש"י, 'דכל יחיד ויחיד האמינתו תורה, וזבחת מבקרך ומצאנך (דברים יב, כא), ושחט את בן הבקר (ויקרא א, ה), ואכלי הכהנים על ידו, ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר, ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת בית דין, ולעריות דגמרינן (גיטין צ.) 'דבר דבר מממון'. ובתוספות בגיטין (שם ד"ה עד) כתבו על דברי רש"י, 'ולא היה לו להזכיר הפרשת תרומה ושחיטה, דבהנהו נאמן אף על גב דאיתחזק איסורא, משום דבידו לתקנם'. והיינו שאי אפשר ללמוד משם שיש נאמנות לעד אחד, כי הנאמנות שלו על ההפרשה היא משום שבידו לתקן את הפירות, וכן על השחיטה הוא נאמן משום שמעיקרא היה בידו לשחוט, ואף האשה נאמנת בזה שבידה ללמוד לשחוט או לשכור אחרים שישחטו לה, ואין צריך כאן לנאמנות עד אחד, ונאמנות עד אחד באיסורים היא אף באופן שאין הדבר בידו. ואכן, משום כך מפרשים התוספות, שלומדים נאמנות עד אחד באיסורים, מקרא ד'וספרה לה' (ויקרא טו כח), שנאמנת האשה על טהרתה, וסופרת הימים לעצמה.

י. חזקת כשרות של משגיח

אמנם הרמב"ם (מאכלות אסורות פי"א הכ"ה) כתב, 'בזמן שהיתה ארץ ישראל כולה לישראל, היו לוקחין היין מכל אדם מישראל ואין חוששין לו, ובחוצה לארץ לא היו לוקחין היין מכל אדם מישראל, אלא מאדם שהוחזק בכשרות, וכן הבשר והגבינה וחתיכת דג שאין בה סימן, כמו שביארנו'. והוא כמו שכתב (שם פ"ג, הכ"א) 'וכן אין לוקחין גבינה וחתיכת דג שאין בהן סימן, אלא מישראלי שהוחזק בכשרות, אבל בארץ ישראל כשהיתה רובה לישראל, לוקחין אותו מכל ישראל בכל מקום'. וכן כתב הרמב"ם (שם פ"ח, ה"ז), 'הנוטל גיד הנשה, צריך לחטט אחריו עד שלא ישאיר ממנו כלום. ונאמן הטבח על גיד הנשה, כשם שנאמן על החלב. ואין לוקחין בשר מכל טבח, אלא אם היה אדם כשר ומוחזק בכשרות הוא ששוחט לעצמו ומוכר ונאמן'. וכן הוא בהלכות שחיטה (פ"י הי"ד) כתב, 'כל טבח שיודע הטרפות האלו והרי הוא בחזקת כשרות, מותר לו לשחוט ולבדוק לעצמו ולמכור, ואין בזה חשש, שעד אחד נאמן באיסורין, בין יש לו הנייה בעדותו, בין אין לו'.

וברדב"ז (מאכלות אסורות פי"א שם) הביא מקור לדין זה מגמרא ע"ז (לט:), 'ת"ר אין לוקחין ימ"ח מח"ג (יין, מורייס, חלב, מלח סלקונדרית, חילתית, גבינה) בסוריא, אלא מן המומחה, וכולן אם נתארח אצל בעל הבית מותר'. ופירש ש'רבינו סובר דברייתא זו הלכה היא, שדברים אלו קלים הם אצל עמי הארץ וחשודים על לפני עור ומקילים בהם, ונחשדו למכרם'.

ובמתניתין דמאי (פ"ד מ"ז) שנו, 'החמרין שנכנסו לעיר, אמר אחד, שלי חדש ושל חברי ישן, שלי אינו מתוקן ושל חברי מתוקן, אינן נאמנין, רבי יהודה אומר נאמנין'. וברמב"ם בפירוש המשניות שם פירש טעמא דת"ק וכתב, 'אינו נאמן, ואף על פי שהוא מהנה לזולתו, מפני שאנו חושדין שהם גומלים זה לזה, והסכימו ביניהם במה שהביא למדינה. ורבי יהודה אומר שהם נאמנים בזה הענין, כדי שיביאו הפירות למדינות, ויהיה נמצא בהם הפירות והמשקין ושאר המאכלים לרוב, ואין הלכה כרבי יהודה'.

ובביאור הא דשנו שם (מ"ו), 'הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם, אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר, אמר לו אחד אני - אינו נאמן, איש פלוני נאמן - הרי זה נאמן', כתב הרמב"ם, 'העיקר אצלנו, אין אדם חוטא ולא לו, ולפיכך לא ישלחהו לאיש שאינו נאמן, מפני שאין לו הנאה בזה - הנאה קרובה מיד. וכל זה כדי להקל עליו, מפני שהוא גר ואינו מכיר אנשי המדינה'. ומשמעות דבריו, דאכן היכא שהוא מכיר את אנשי העיר, או שמכיר בעצמו מי מאנשי העיר נאמן, הרי הוא מחויב ליקח דווקא ממי שהוא נאמן (וכדכתב רע"ב שם).

אכן הראב"ד (מאכלות אסורות פי"א שם) חולק עליו וכתב, 'זו אינה משנה, שאין עמי הארץ חשודים להחליף ולא למכור דבר האסור, אלא אם כן נחשד'. והיינו שסובר, שאין צריך שתהא לו חזקת כשרות בשביל לסמוך עליו, ודי במה שלא נחשד לשקר. וכן היא שיטת רש"י (ע"ז שם), שפירש טעם דין זה, משום 'שחנוונים שבסוריא חשידי, דלא קפדי אלפני עור לא תתן מכשול, ומזבני לישראל דברים שלקחו מן העובד כוכבים, מיהו אינהו גופייהו לא אכלי איסורא. הלכך אם נתארח אצלו, מותר לאכול עמו'. מבואר בדבריו שמותר לסמוך על כל מי שלא נחשד. וכן סתם הרשב"א בתשובותיו (ח"ד סי' שיג).

יא. יסוד נאמנות עד אחד בהשגחה

אכן הרמב"ם בהלכות עדות (פי"א ה"ז) כתב, 'עד אחד נאמן באיסורים, אף על פי שהוא פסול לשאר עדויות. שהרי רשע בעבירה ששחט, שחיטתו כשירה, ונאמן לומר כהלכה שחטתי. אבל החשוד על דבר, אינו נאמן על שלו, אבל נאמן הוא על אחרים'. ושם (ה"ח), 'לפיכך החשוד על דבר, יש לו לדון בו ולהעיד בו לאחרים, חזקה אין אדם חוטא כדי שיהנו אחרים. כיצד, נאמן עם הארץ לומר, פירות פלוני מתוקנים הם, ונאמן הנחשד למכור בשר בכור לומר, בשר זה שמוכר פלוני, חולין הוא, וכן כל כיוצא זה משאר האיסורין, לפי שאימת האיסורים על הרשעים, ואין אימת הממון עליהם'. (ובראב"ד שם השיג, 'א"א זה אינו כן, ומשנה שלימה היא במסכת דמאי פ"ד, הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן, שואל לו בשבת ואוכל על פיו, חשכה מוצאי שבת, לא יאכל עד שיעשר').

ויש אם כן להבין בדעת הרמב"ם, דמחד גיסא נקט שאין נאמנות לעד אחד, אלא באופן שיש לו חזקת כשרות, ומאידך כתב, שאין צריך לזה, והעיקר שלא יהא חשוד להכשיל אחרים. ואף בהלכות מאכלות אסורות (פי"א הכ"ו) כתב הרמב"ם כן, 'המתארח אצל בעל הבית בכל מקום ובכל זמן, והביא לו יין או בשר או גבינה וחתיכת דג, הרי זה מותר, ואין צריך לשאול עליו, אף על פי שאינו מכירו, אלא יודע שהוא יהודי בלבד. ואם הוחזק שאינו כשר ולא מדקדק בדברים אלו, אסור להתארח אצלו, ואם עבר ונתארח אצלו, אינו אוכל בשר ולא שותה יין על פיו, עד שיעיד לו אדם כשר עליהם'. ולכאורה דבריו בזה סתרי אהדדי.

אכן בעיקרו הן הן הדברים, וזהו יסוד נאמנותו של משגיח הכשרות (וכפי ששמענו כמה פעמים ממרן מו"ר בעל אבי עזרי זצוק"ל, ונקוט לומר כן בהיכלי הישיבות). והוא, שעד אחד אינו פועל

חלות, ולא בא אלא לברר הדבר ולגלות אמיתותו, ואינו כמו שני עדים, שלא סומכים עליהם משום נאמנות, אלא מכח גזירת הכתוב, שהרי 'תרי כמאה', אף שההסתברות היא כדברי המאה (וע"ע באגרות משה יו"ד, ח"א סי' סה ענף א). וזו היא כוונת הרמב"ם, במה שהכשיר כל אחד כל היכא שאינו חשוד, כי לגבי בירור הדבר יש לו חזקת כשרות, ועל דרך המבואר בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סי' י), שדבר גלוי וידוע הוא, שכל ישראל בחזקת כשרים הם, לפי שכל בן ישראל עשאו ה' ישר בתחילת ברייתו, ובחזקת כשר הוא עומד, עד שיוודע לך בבירור שביקש חשבונות ואורחות עקלקלות מדרך האמת והיושר. והיינו שהוא חזקה דמעיקרא שנברא ישר, ויסודו בחזקת צדקות שהזכירו הראשונים (כמבואר בתוספות חולין יא: ד"ה כגון וברא"ש כתובות פ"א סי' יח), והוא כחזקת הגוף (כמבואר בשב שמעתתא, שמעתא א פט"ו, דחזקת כשרות חזקת הגוף היא), וכמש"כ ב"נודע ביהודה" (שו"ת מהדו"ק אהע"ז סי סט) שהיא חזקה דאתיא מכח רובא דרוב ישראל כשרים הם, וכ"ה בשו"ת חתם סופר (אהע"ז סי' ו) ובישועות יעקב (יו"ד סי' קיט אות ב).

נמצא שיסוד נאמנות עד אחד, היא מכוח חזקת כשרות וצדקות שלו, הבאה מכוח רוב ישראל שכשרים הם. ולזה נתכוון הרמב"ם במה שהצריך שיהא לו חזקת כשרות, דהיינו שיהא מוחזק שלא הוציא עצמו מכלל רוב ישראל, ואינו חשוד להכשיל אחרים. כי אף דס"ל לרמב"ם שהוא נאמן אף בלא מוחזקות, מכל מקום יש לברר שאין בו היפך חזקת הכשרות. וזה יסוד נאמנותם של המשגיח והמפקח, שמחמת חזקת כשרות שיש להם כרוב ישראל, שפיר אפשר לסמוך עליהם, ונאמנים כבי תרי.

וכמו שכתב בערוך השלחן (יו"ד סי' קיט סי"א), 'דזה שכתב הרמב"ם 'מוחזק בכשרות', אין הכוונה שיהיה ירא אלקים מרבים או חסיד וצדיק, אלא כל שמתנהג על פי דת ישראל, מניח טלית ותפילין ומתפלל ג' פעמים בכל יום, ונוטל ידיו לאכילה, ומנהיג את בני ביתו בכשרות דת תוה"ק, זה נקרא מוחזק בכשרות'. **ומטעם זה אכן צריך שיהיה המשגיח בן תורה ונראה כירא שמים, להוציאו מחזקת שאינם כשרים ולאשוויי מרוב כשרים. ויש לברר עליו אם דרכיו מתוקנים, ומן הראוי שיהיה יודע ספר, כגון שמשתתף בשיעורי תורה וכיו"ב, ועדיף שיהיה ברשותו אישור שאכן הוכשר להיות משגיח כשרות.**

ואף שהראב"ד חולק על דברי הרמב"ם, וסובר שדי במה שלא נחשד לשקר בכדי להאמינו, ובשולחן ערוך (יו"ד סי' קיט ס"א) פסק כדבריו, וכמו שכתב, 'החשוד לאכול דברים האסורים, בין אם הוא חשוד באיסור תורה, בין אם הוא חשוד באיסור דרבנן, אין לסמוך עליו בהם, ואם נתארח עמו לא יאכל משלו מדברים שהוא חשוד עליהם, מכל מקום להלכתא נקטינן כהרמ"א שם, שפסק כהרמב"ם וכתב, 'וי"א אפילו ממי שאינו חשוד, רק שאין מכירין אותו שהוא מוחזק בכשרות, אסור לקנות ממנו יין או שאר דברים שיש לחוש לאיסור, מיהו אם נתארח אצלו אוכל עמו' (וכדכתב הט"ז שם סק"ב, דיש לפסוק כדבריו 'ובפרט שאנו רואין קלקול הדורות דלא אכשר דרי').

ואמנם, אף שהרמ"א לא הזכיר האי איסורא בפירוש, אלא לענין יין, מכל מקום בזמננו, בכל דבר מאכל יש לחוש לאיסור. ויש לידע, שכיום מחמת מורכבות המאכלים, במרכיבי טעם וריח, בתמציות, בשמנים ובשאר חומרים משמרים, לא די במה שיודע המשגיח או המפקח הלכות תרומות ומעשרות או הלכות ערלה, בשביל לסמוך עליו בכשרות היין, או במה שיודע הלכות חלה, בשביל לסמוך עליו בכשרות המאפים, וצריך לדעת גם הלכות סתם יינם והגעלת כלים ושאר הלכות, בכל דבר לפי ענינו. והרבה פעמים לא די בנאמנות האדם כדי לסמוך עליו, כי בלא שמבין בדרך הכשרו של אותו הדבר, יבא לידי מכשול מחמת חוסר הידיעה.

יב. אם יש חסרון במה שהמשגיח מקבל שכר בעבור עבודתו

יש לדון במשגיח כשרות המקבל שכר על עבודתו, למה אין זו סיבה לפסול את נאמנותו. שאף אם נאמר כאחרונים דפסול 'נוגע' משום קרוב הוא, (וכמבואר בש"ך חו"מ סי' לז סק"א) ובקצות החושן שם (סק"א) משמיה דעיר שושן) ואינו אלא בעדות ולא בעד אחד, מכל מקום הא יש לפוסלו מטעם זה דנחשד מחמת כן כיון שחושש על ממונו, וכמו שכתב הרמב"ם שאף אם אימת האיסורים עליהם מכל מקום אין אימת הממון עליהם (ואכן בהגהות הגר"א, יו"ד סי' רלו ס"ק כב דפסול נוגע הוא אף בעד אחד).

ואמנם שמענו ממו"ר מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שאחד מסניפי יסודות הנאמנות למשגיח כשרות, היא במה שאינו חשוד על הגזל, וכיון שהוא מקבל את משכורתו ממערכת הכשרות כדי שיוכלו לסמוך עליו בדבר אם הוא כשר או איפכא, אינו חשוד לשקר בו ולגזול הממון שקיבל בעבור זה. (וזהו ביאור דברי הגמרא שבת לא., ששאלה ראשונה ששואלים לו לאדם כשמכניסים אותו לדין היא 'נשאת ונתת באמונה', ואף שעיקרו של אדם הוא באמונת שלש עשרה עיקרים, אין פותחים לו בשאלה באמונה בבורא, כי מי שהוא נושא ונותן באמונה ראיה היא לאמונתו בי"ג עיקרים, כי הנהגת יושר במסחרו ועבודתו, או בישרות עבודת ההשגחה המוטלת עליו, הרי היא אמונה שהכל מאת הבורא ואינה תלויה בשינוי דבר פיו).

יג. הפלגת האחריות והזהירות הנצרכת למשגיח כשרות

יש לו למשגיח לדעת שהוא שליח וועדת הכשרות, ורק מהם הוא מקבל את ההוראות מה יעשה, ואין רשות לבעל הבית לומר לו כיצד לעשות או היאך לנהוג, ואף אם טוען הבעל הבית שהנהגת המשגיח גורמת לו נזק, זהו ניסיון המשגיח לעמוד איתן כנגדו, ולנהוג רק כפי הכללים שהורוהו בוועדת הכשרות ממנה נשלח. ובאופנים מסוימים שנראה למשגיח שיש צורך להרתיע את בעל הבית, אין לו לחוש למה שגורם לו הפסד ממון, כי אדעתא דהכי הוא נשלח לשם. ואם בעל הבית דוחק בו בדברים מסוימים, יש לו לדווח על כך לממונים שמעליו. כמו כן פשוט וברור שכשמתעוררות שאלות הצריכות הכרעה, לא יכריעם בעצמו אלא יפנה לרבנים הממונים עליו, ויתן דעתו בכל עת לכלל הדברים המתחדשים ולחדד הדברים עם הממונים עליו.

כמו כן תהא דעת ומחשבת המשגיחים והמפקחים תדיר על מקום שמפקחים בו, גם בשעה ובזמן שאינם נמצאים שם, ובזה ישרישו בעצמם כי מוחם וליבם על הכשרות, ולא רק משום הממון שהם מקבלים על כך. וביותר, יש להם לדעת, שעליהם להחמיר בדבר שהם ממונים עליו, וכגון משגיח מטעם 'ועדת מהדרין' של תנובה, ראוי לו שלא לשתות ולא לאכול מוצרי חלב אחרים, שאין בהם את ההידורים המצויים במוצרים שהוא מפקח עליהם. כמו כן יש למשגיח הנוסע להשגחה בחו"ל להדר יותר, וכדוגמא בעלמא, אם הוא נצרך לשתיית קפה חם ממכונות מיוחדות הנמצאות בשדה התעופה וכיו"ב, יש לו להחמיר ולבדוק היטב שלא יהא בהן חששות של בליעות איסור, חלב עכו"ם וכל כיו"ב. וביותר, משגיח הנמצא במקום שמוכרח הוא לסעוד אצל אחרים, או לאכול במסעדות מקומיות וכיו"ב, יש לו לברר היטב את כשרות המאכלים באותם מקומות, ולא לסמוך על מה שנאמר לו, דבעו"ה פעמים רבות נמצאו שאין אמת בדבריהם.

בהשגחה על אולמות ומסעדות או על מלונות ושירותי קייטרינג, יש למשגיח להקפיד ולא לאפשר לאורחים או למארחים להכניס מאכלים מבחוץ, ואף בחלק הנקרא 'בר', או בגמר הסעודה, אין לאשר הכנסת מאכלים שאינם תחת אותה וועדת כשרות (מלבד מה שנצרך בזה גם לנאמנות בעל הבית.

ויש שנהגו מחמת כן, שלא לתת כשרות לקייטרינג שאין בעליו שומר תורה ומצוות, כיון שחשוד הוא, ואם ירצה להכשיל אחרים, לא יועיל בזה משגיח ממונה. ומטעם כן אין לתת כשרות למקום הנוהג בפריצות או מתיר ריקודי תערובת, כי בזה מאבד בעל המקום את נאמנותו, מלבד מה שהוא מכשול לאחרים, במה שנראה להם כהוראת היתר גם לדבר זה רח"ל).

משגיח המתבייש מבעל הבית, ומחמת כן הוא אומר חלילה על שאינו כשר שהוא כשר, ואף אם הדבר כשר, אלא שאינו על פי ההוראות שניתנו לו, והוא מסתיר הדבר ואומר שכשר הוא, הרי זה חטא גדול, הן בין אדם למקום - במה שהכשיל הציבור, והן בין אדם לחברו, כיון שהציבור סמכו עליו (אף שהם עצמם אנוסים הם), ואף הממון שמקבל מוועדת הכשרות גזל הוא בידו.

ואמנם צורך גדול הוא שתהא תקשורת טובה בין בעלי המפעלים לרבני מערכת הכשרות, וחלקו של המשגיח גדול בזה, כי ככל שהקשר בין המפעל למשגיח הוא טוב, כך באווירה טובה ניתן להקפיד יותר על הכשרות, ונמנעים חיכוכים.

כמו כן חובה על גוף הכשרות לדאוג שהמשגיח לא יכשל בבעיות של צניעות וכיו"ב, שלא תהא ישיבתו עם הנשים חלילה, ובפיקוח במטבחים וכיו"ב יש לדאוג שיעשה הכל באופן שאין לו עסק עמהן. ויש לאחראים לאפשר למשגיח הכשרות זמן לעסוק ברוחניות ולימוד, ושיהא מקום המגורים ראוי ומתאים אף לדברים אלו.

יד. הזהירות שנדרשת ממשגיח, שלא לדבר דיבור שאינו נכון

מעשה בא לידינו במשגיח באולם מסוים, שנשאל על ידי אורחים מהי הכשרות במקום, ואף שהכשרות שם היתה ראויה, מכל מקום שינה המשגיח בדבריו לומר שם של כשרות אחרת, כי ידע שהללו השואלים לא יאכלו אם יידעו שזה מאותה הכשרות, אף שכשרות הגונה וראויה היא. נמצא שאף שלא הכשיל אדם באכילת דבר האסור, מכל מקום הוציא מפיו דבר שאינו אמת, ונשאלנו היאך יש לנהוג במשגיח באופן זה.

והנה הריטב"א (סוכה י: ד"ה רב חסדא) כתב, שכל המבואר בגמרא שם שמותר לבעל הוראה להאכיל חברו מה שהוא מותר לו לפי דעתו, אף שיודע בחברו שהוא אסור לו לפי דעתו, ואין בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, אינו אלא באיסור הניכר, דאי לא סבירא ליה, לא ליכול. אך בדבר שאינו ניכר ואין הלה יודע ממנו, אסור לשקר לו ולהתיר לו הדבר, אם ידוע שלא היה אוכלו בלאו הכי, אף אם אצל המספר הוא דבר הכשר והמותר, וכן הוא להלכה בש"ך (יו"ד סי' קיט סק"כ).

ואף שבנידון הנ"ל אינו דבר איסור, אלא שאצל השואל אין כשרות זו נחשבת ככשרות מהדרין, מכל מקום כיון שיש במעשה זה גניבת דעת הבריות, הורינו לבעל הבית, שאם הדבר מציק לו ומערער אצלו את נאמנות המשגיח, הרי הוא יכול לגרום לפיטוריו, ויכול לטעון כנגדו גם שהוא מערער לו את נאמנות המקום בפני האנשים.

טו. פיקוח על ידי מצלמות, בלא השגחה אנושית

מקומות שיש בהם מצלמות המתעדות את הנעשה במקום, ולרוב הן מצלמות האבטחה של המפעל, אף שיש בהן תועלת מרובה לדעת שאין המקום עובד בשבתות וימים טובים, או לראות העברת סחורות ממקום למקום, ועוד הרבה תועלת יכולה לצאת מזה, ואפילו אם רבני הכשרות או המשגיחים יכולים לצפות בהם ממקומם בכל עת, לדעת מה קורה שם, מכל מקום עדיין הם צריכים זהירות מרובה, ואי אפשר לסמוך עליהן בלא השגחת משגיח גם כן, כיון שהרבה פעמים

ניתן לשנות בהן דברים (ואינו דומה למצלמות המצויות במחלבות החולבות לצורך 'תנובה' בהכשר 'ועדת מהדרין', הנעשות ופועלות בטכנולוגיה מיוחדת שאין בה כלל חשש לשינוי וכל כיו"ב, וכפי שיתבאר בסמוך).

ובדומה לזה נשאלנו, בדבר בתי החרושת הנמצאים על אוניות המפליגות בים כמה וכמה חודשים, שכל תהליך ייצור הדגים נעשה עליהן, שאחר שצדים הדגים, מעבירים אותם אחד לבדוק את כשרותם, ולאחר מכן נעשים כל שאר תהליכי הייצור והעיבוד, הניקיון והטחינה וכל שאר הנצרך, באופן שאין שום מציאות שישהה שם משגיח כשר וראוי, כל אותו הזמן המרובה, ואף אין המקום ראוי כלל להימצאות ממושכת של יהודי, אם יוכלו לתת שם כשרות על ידי העמדת מצלמות, שיתעדו בכל עת את הנעשה שם, באופן שישב המשגיח במקומו אל מול המסך, ויתקשר באופן מיידי עם כלל העובדים שם, בנתינת הוראות כפי הצורך, בבחינת ישראל העומד על גביהם. וההכרעה היתה, כי נראה הדבר ברור, שלא שייך לתת כשרות באופן זה, ואין לסמוך על דברים הללו בלא המצאות של משגיח, ולכל הפחות שיהא יוצא ונכנס שם.

ואביא בזאת דברי מו"ר מרן בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קכ או"ה, כי הוא היסוד להעמדת הכשרות, וז"ל, 'ועל כל הנ"ל אומר כלל גדול שביארתי בעניי בכמה מקומות, דאף דכזה וכיוצא בזה אפשר למצוא גם ע"פ הלכה ופוסקים היתרים דיעבד, ח"ו להשתמש בעניני דיעבד בהנהגת הכלל בדבר הנצרך באופן תמידי, דרוב עניני דיעבד נאמרו על מקרה יחיד, או בהפסד או בשעת הדחק, אבל להעמיד כשרות הכללית והנהגה כללית על דיעבד, לפי ענ"ד נוגד דעת תורה האמיתי'.

ובחלק יא סי' מז, אות ה' כתב וז"ל, 'הנה מקובלני איש מפי איש ממרן החת"ס זיע"א, שאעפ"י שהרבה פעמים נעשים דברים בקהלות שהם רק דיעבד, ואין בכח בי"ד למנוע ההמונים הלהוטים אחר זה, מכ"מ הרבנים לא יתנו חותם וגושפנקא להרגיל הנהגת הכלל על דבר הנשנה במחלוקת או דיעבד' עכ"ל. ומכאן גם לכל עניני השגחה ופיקוח כשרות שיש להם להיות באופן של לכתחילה ולא של דיעבד, גם כשהוא דבר המוסכם על הפוסקים'.

ובאופן זה נעשית נתינת הכשרות של 'ועדת מהדרין תנובה'. וכמו כן בחוות דעת על מוצרים וחומרים, שרוצים להכניסם למאכל בכל אופן שהוא, עוברים הדברים בדיקת מומחים לחומרי מזון מטעם הועדה, להכירם בכל פרטיהם. כי הוא שכיח ביותר שיהיו בהכנת דבר מאכל מסוים, מרכיבים שונים ממפעלים שונים וממדינות שונות, ורק אחר קבלת דו"ח אמיתי ללא כל נגיעות, מאושר הדבר ע"י הוועדה.

ובדרך כלל, גם אם יש שיעור ביטול, ולא נעשה הדבר לטעמא, וגם אינו 'מעמיד', אין אנו סומכים על כל אלו. **וככללא ששמעתי מפי קדשו של מו"ר מרן הגריש"א זצוק"ל, שצריך שיהא ההכשר ב'תנובה' בלא שום סרך, ואף בלא ביטול לא בלח ולא ביבש, ועל כן ההוראה היא שכל מרכיב שהוא, הרי הוא בחזקת איסור, עד שייוודע באופן מוחלט, כי ראוי הוא להעלותו על שולחן מלכים.**

ולכן, מידי חודש בחדשו מתאספים יחדיו הגאונים רבני הועדה שליט"א, לבירור וליבון נידונים בכשרות, ובסיעתא דשמיא מכריעים הכל כפי ההלכה המסורה והצרופה, ושגורה תפילתנו שלא תצא מכשול ותקלה על ידינו, ולא על ידי הגאונים המופלגים חברי הועדה שליט"א.

טז. סיוע להשגחה, על ידי הטכנולוגיה המתחדשת

כפי שהוזכר, אף שישנן פעולות רבות, הנעשות באמצעים הטכנולוגיים המתקדמים בני זמננו, שיש בהן להועיל רבות במערך פיקוח הכשרות, מכל מקום אין בכל אלו בכדי להחליף את ההשגחה האנושית הקיימת, אלא רק להגביר ולייעל את ההשגחה המפוקחת בידי אדם הבודק ומשגיח שהכל

נעשה כדין וכפי ההוראות. ואדרבה, כשבא משגיח להיעזר במערכות הטכנולוגיות הממוחשבות, יש לו צורך בידיעה כפולה מהנצרך בהשגחה רגילה. כי מלבד הצורך בידיעת והבנת הכשרות הנדרשת לתפקיד המסוים שלו, שהרי אינו דומה משגיח בשחיטה למשגיח במטבח, יש צורך בהבנה והתמצאות כוללת, כי ההבנה הנצרכת להשגחה במפעל, שונה מהבנה הנצרכת להשגחה על חליבה, ויש למשגיח להתמצא באמצעים הטכנולוגים, בכדי שיוכל להשתמש בהם.

זכורני, כי מרן מו"ר הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, עמד על מיקומם המדויק של המצלמות המראות למשגיח את פעולת החליבה, כדי שתיחשב כחליבת ישראל. והתקבל אצלנו להלכה, שמצלמה העומדת במקום הנכון, בצירוף מוכרח של משגיח מומחה הצופה בה, יש בה השגחה מעולה יותר ממשגיח היוצא ונכנס ברפת.

אכן, עוד ענין חשוב, ופרט מוכרח בהשגחה הנעזרת במצלמות, שהמערכות יהיו מוגנות לחלוטין מפני כל פריצה ושינוי, וכפי שכתב מו"ר מרן הגר"ש ואזנר זצוק"ל במכתבו האחרון בענין המצלמות, כי כל הסכמתו לזה שמצלמות ייחשבו כהשגחה מעולה, הוא רק באופן שהמצלמות המותקנות אינן ניתנות לשינוי על ידי אחרים. ומצוי היה הדבר בשנת השמיטה, שהיו מקומות שהוכרחו להשגיח בהם על ידי אמצעים טכנולוגיים, כגון בפיקוח על פרי או ירק הבא ממקומות שאין בהם אפשרות להימצאות של משגיח, והיו ועדות כשרות שעל פי הוראת רבניהם השתמשו באמצעים שונים לפיקוח על שדות נכרים, אם בצילומי וידאו רגילים (שיש לבדוק אותם היטב, כיון שהם ניתנים לזיוף בנקל), אם בצילומי אויר ממטוסים קלים או רחפנים, שיש מפעולות אלו שנמצאו יעילות ביותר, ומאידך, יש מהן שנמצאו גרועות ביותר, וכפי שהבאנו שעורר ע"כ מו"ר מרן הגר"ש ואזנר זצוק"ל, שמצלמה הניתנת לשינוי וזיוף, אינה יכולה לשמש כהשגחה.

ולכן, בכשרות 'בד"צ ועדת מהדרין' של תנובה, שכל מעשיה ופעולותיה על פי הוראות מרנן ורבנן זצוק"ל, הושקע ממון רב שהמערכות תהיינה מוגנות בהגנה כפולה מפני כל אפשרות פריצה ושינוי, והן מותקנות על ידי מומחים בתחום החליבה והכשרות כאחד.

ויש לדעת, כי חשיבות ואחריות גדולה יש בבחירת משגיחים לצפייה במצלמות, ובהעמדת והטלת האחריות עליהם, לדעת שהם אכן ראויים לתפקידם, ושמא יש להקפיד בזה יותר מבחירת משגיח לכשרות במפעל בעלמא. כי אף שעל ידי התיעוד הטכנולוגי ניתן לבדוק יותר ביסודיות, מפיקוח אנושי במפעל על ידי משגיח, שכניסתו ויציאתו נראית לעין כל, מכל מקום בבדיקת המערכות הממוחשבות, מחוסר מיומנות או מחסרון תשומת לב וכיו"ב, יש מקום לטעויות.

ומטעם זה הונהג במערך הכשרות של 'תנובה', כי מלבד מה שהמשגיחים הממונים ומופקדים על בדיקת המצלמות, יהיו אנשים מיומנים ומומחים, על כל ספק המתעורר ועולה, קטן כגדול, אינם מכריעים דבר בעצמם, אלא מבקשים הכרעת רב, וגם אם התעורר אצלם הספק בשעות המאוחרות של הלילה, אינם מכריעים לבדם בלי שאלת הרבנים. זאת ועוד, עשו והוסיפו משמרת למשמרת, ובכל תחילת שבוע מקבלים כל רבני 'בד"צ וועדת מהדרין' שליט"א, דו"ח מפורט על המעקב הנעשה על ידי צוות המשגיחים, ובמקרים שהיו עניינים חריגים, נמסר לכלל הרבנים פירוט מלא על נסיבות הדבר, וההחלטה שהתקבלה לגבי המקומות החורגים.

יז. דוגמאות לפיקוח והשגחה באמצעים טכנולוגיים

למעשה, בהרבה מתחומי השגחה וכשרות, נעזרים באמצעים הטכנולוגיים הרבים המצויים כיום, כמו צילום בשידור ישיר, מצלמות קבועות וניידות, רחפני צילום, הסרטות וידאו ותמונות, ונביא כמה דוגמאות לדבר.

נכון להיום, בכשרות 'בד"צ ועדת מהדרין' של תנובה, מפקחים על ידי מצלמות במאה עשרים וששה ישובים, בהם ישנם מאתיים ארבעים ושמונה מכוני חליבה, שמותקנות בהם מערכות תיעוד ומצלמות (מלבד עשרים מקומות של חליבה במערכת רובוטית, עי' קובץ נתיב החלב ג' עמ' ל וכו'), כשבכל מכון חליבה מותקנות בין שמונה לעשר מצלמות, והכל נעשה כאמור ע"י מומחים בתחום החליבה וההלכה, בפיקוח צמוד של רבני הוועדה שליט"א, כשמיקום המצלמות מכסה את כל מהלך החליבה והכלים, ומוודא את שמירת השבת.

סילוק החשש של חלב שאינו כשר, הנעשה על ידי משגיח הבודק את מיכל החלב שהוא ריק, אפשר לעשותו גם על ידי מצלמות, וכן ע"י רשימה של כמות החלב הניתנת על ידי כל פרה ופרה, בהשוואה לכמות החלב הקיימת במיכל.

ויש לדעת, כי מלבד הבדיקה הנעשית ע"י הצילום, נעזרים במכון החליבה במפקחים ומשגיחים, כפי מספר הפעמים שנקבע ע"י רבני בד"צ ועדת מהדרין שליט"א, והוא עפ"י הוראת מו"ר מרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל, שאמר לי שלא להסתפק במצלמות בלבד, אלא יש לבדוק מספר פעמים ע"י המשגיחים.

בפיקוח על בישול ישראל או על חלב וגבינת ישראל, פעמים שהפיקוח אינו יכול להיעשות על ידי גישה של משגיח למקום (כגון בתקופת מגיפה, ומעוד סיבות אחרות), והוא נעשה על ידי הפעלה מרחוק, כשהמשגיח הוא זה שמפעיל את מערך הבישול, או שהוא זה שמכניס את החומרים המגבנים בייצור הגבינה, על ידי הפעלת המכונה מרחוק.

כשיש צורך לבדוק פעולות של מי שאינו שומר תו"מ העובד במפעל, כשמצדו יודע היטב את תפקידו ומכיר את כל תהליך הכשרות, כגון בניפוי קמח, או הכנסת אורז למכונת ניקוי, שטיפת ירקות מחשש להימצאות חרקים, כיסוי אוכל בלילה מפני לינת לילה ועוד, במקום שיש אפשרות לראות ולבדוק מרחוק אם הוא אכן פועל ועושה כפי ההנחיות שניתנו לו.

הן אמנם, כי במקום שיש צורך בהכשרה כליבון וכיו"ב, אין לסמוך על בדיקת מחשב הנעשית אחר כך, לראות את גובה הטמפרטורה וכיו"ב, וצריך הדבר להיעשות ולהיבדק בידי אדם. מ"מ כשיש צורך בגובה חום מסוים למוצר לאורך כל תהליך הייצור, ניתן לבדוק ולברר זאת גם מרחוק במערכות מחשב, גם שלא במקום ובשעת ההכשרה. וכבר היה לנו בעבר, כי בעת ביקור במפעל גדול, כאשר ביקשנו לראות את מהלך הייצור כולו במחשב, נמצא שהמפעיל עשה שינוי בחום המוצר תוך כדי תהליך הייצור (בדבר שהיה בו שינוי כשרותי על המוצר) כאשר ברור היה לו שהמשגיח אינו בודק רק בתחילת וסוף הייצור.

בדיקת חומרי גלם יכולה להיעשות בשליטה מרחוק, מבלי לראות כלל את החומרים, ופעמים שמי שאינו שומר תו"מ או המפעל יודעים שלא יבואו לבדוק זאת מקרוב. לכן הוראות הכשרות שניתנו ל'תנובה' על ידי רבני ועדת הכשרות שליט"א, שבמקומות כגון אלו, אין להסתפק בבדיקה ממוחשבת, ויש להנהיג לבצע גם בדיקות אישיות במחסנים באופן תדיר, ובביקורים אקראיים.

◆◆◆

הנה כידוע באופן כללי, משגיח המפקח במפעל או במטבח, מלבד כמה וכמה דברים שהוא חייב בכדי להצליח בתפקידו, העיקרי והגדול שבהם הוא סייעתא דשמיא מרובה, דבלי זה גם גודל הבנתו במפעלים, וגם רוב חכמתו ותבונתו לא יעמדו לו, דבכל עת וזמן יתכן שינסו לעשות דברים בלתי ידיעתו. וכדוגמא קטנה במה ששמענו מאיש כשרות ותיק, איך הושפעה עליו סייעתא

דשמיא לפקוח עין ולראות, היאך מנסים להוליכו שולל, בניסיון לרמות ולהכשיל את כלל ישראל, בהערמתו ובהערמת ציבור שולחיו.

המקרה היה במפעל ייצור שבאחת ממדינות המזרח, שהיה בו ייצור מיוחד של בישול ישראל, כשאותו מפעל רגיל היה לייצר פעמים רבות בעבור ועדות כשרות מהודרות. לאחר כמה ימים של שהות אותו מפקח במפעל, תוך כדי שהוא יושב וסופר את הכמות היוצאת מידי שעה, חישב בראשו את כמות התפוקה של קו הייצור באותו מפעל, ומיד תמה, כיצד יתכן שיעמוד המפעל בכמות ההזמנות שסוכמו עמו לתקופת שהיית המפקח שם, הרי לפני הנתונים שעיניו רואות, לא תתכן מציאות שיעמוד המפעל בכמות הנדרשת.

הוא ניגש למנהל קו הייצור לבדוק את כמות ההזמנה הרשומה אצלו, ואכן הוא אישר לו את הכמות המוזמנת. משתמה בפניו, כיצד יתכן להספיק לייצר זאת לפי הקצב שהוא נוכח לראות, השיב לו הלה, שבדיקתו לא היתה מדוייקת, תוך כדי שהוא מצרף לו מסמכים ודוחות שנרשמו בימים האחרונים, בהם נראה היה כי המפעל עומד בקצב הייצור המתבקש. המפקח שזכה לעינא פקיחא מלעילא, בתוספת הדעת ובינה הנדרשים, שתק, והחל לבדוק את רחבי המפעל. במקום מרוחק מאוד הוא מצא מחסן הממוקם רחוק מעין רואה, בו היתה מאוחסנת סחורה ישנה מאותו מוצר, שכמובן נעשתה בלא פיקוח וללא בישול ישראל, וממנה היו לוקחים ואורזים אותה ככשרה, להשלים את הכמות המוזמנת. אכן גם אחר שהוא הראה זאת למנהל קו הייצור, ניסה הלה להכחיש את הדברים, בהיתממות שאינו מבין על מה הוא מדבר, עד שהוצרך המפקח לקרוא לבעל המפעל, ובדין ודברים שביניהם הוא הוכיח לו זאת במוחש, כשהוא מגיש לו קופסא חמימה מקו הייצור העכשווי, וקופסא שהוצאה מאותו מחסן כשהיא כבר קרה... . ורק לאחר מעשה, בבירור מקיף שנעשה אצל כלל גופי הכשרות שעשו ייצור במפעל זה, הוברר לכל כי כמות הייצור שהוציא המפעל ללקוחותיו, לא התאימה ליכולת הייצור שלו.

יח. חומר האיסור במשפט הערכאות

וכיון שלקבלת סייעתא דשמיא בכשרות, צריך שיהיו כל הפרטים השייכים לזה נעשים כדת, לכן נבוא לברר בקוצר, בענין החוזים הנעשים בין מפקחי ומשגיחי הכשרות למפעל.

איסור הליכה לערכאות שכיח אצל שכיר ומעסיק, ומצוי שהמשגיח או המפקח ושאר עובדי הכשרות, מתנים עם המפעל בחוזה, שכל דין ודברים שיהיו ביניהם, יוכרעו על פי הכרעת בית משפט, כשלפעמים בעל המפעל הוא גוי, ולפעמים בעל המפעל הוא יהודי, וביהודי חמור הדבר יותר, מפני שגם מכשילו באיסור 'לפני עור'.

הנה חומרת ההליכה לערכאות מבוארת בשו"ע חו"מ סי' כו ס"א שכתב, 'אסור לדון בפני דייני עכו"ם ובערכאות שלהם (פירוש מושב הקבוע לשרים לדון בו), אפילו בדין שדנים כדיני ישראל, ואפילו נתרצו ב' בעלי דינים לדון בפניהם אסור. וכל הבא לידון בפניהם, הרי זה רשע, וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו עליו השלום'. והוא ברמב"ם סנהדרין פכ"ו ה"ז, ומקורו מהא דאיתא בגמ' גיטין פח ב, 'תניא היה רבי טרפון אומר, כל מקום שאתה מוצא אגוריאות (אסיפות) של עובדי כוכבים, אף על פי שדיניהם כדיני ישראל, אי אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (שמות כא, א) 'לפניהם' ולא לפני עובדי כוכבים'.

ומה שכתבו שהוא בכלל מחרף ומגדף, הוא ממדרש תנחומא שם סי' ג, 'שכל מי שמניח דייני ישראל והולך לפני אומות העולם, כפר בהקב"ה תחילה, ואחרי כן כפר בתורה, שנאמר, "כי לא

כצורנו צורם ואיבינו פלילים" (דברים לב). ושם 'אמר הקב"ה לישראל, אם עשיתם את הדין, ואין אתם מזדקקין לפני אומות העולם, אבנה לכם בית המקדש וישבו בה סנהדרין, שנאמר "ואשיבה שפטיך כבראשונה" וגו' (ישעיה א כו) וכתיב "ציון במשפט תפדה" וגו' (שם נד י) והובא בביאור הגר"א שם. וזוהי הסיבה שכיום בעקבתא דמשיחא נפוץ הדבר לדון בערכאות רח"ל, כי יודע השטן שבדיון בדייני ישראל, יש לקרב הגאולה.

יט. נתרצו שניהם לדון בערכאות

הן אמנם דהיכא שנתרצו שניהם לדון בדיני עכו"ם, הובא בתשובות הרשב"ש סי' שלא שהדבר מותר, וכן נראה ברבינו ירוחם נ"א חלק יג, וכ"ה בבני שמואל סי' כו, מ"מ לא קיי"ל הכי, כדכתב בב"י בשלהי סי' כו משו"ת הרשב"א ח"ו סי' קנב, וכדפסק בשו"ע שם. עי' בברכי יוסף שם סק"ג.

והנה בשו"ע שם ס"ג פסק, 'המקבל עליו בקנין לידון עם חבירו לפני עכו"ם, אינו כלום, ואסור לידון בפניהם'. וכן הוא שם סעי' ד, 'שטר שכתוב שיוכל לתבעו בדיני האומות, אינו רשאי לתובעו בפניהם, ואם מסר השטר לעכו"ם שיתענו בדיניהם, חייב לשלם לו כל מה שהפסיד, יותר ממה שהוא חייב בדיני ישראל'. ובהגר"א שם ביאר הטעם, דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה, דתנאו בטל. ומקור דברי השו"ע הוא משו"ת הרא"ש כלל יח סי' ה וכלל סח סי' ג.

כ. העמדת זכות בדיני ערכאות

הסמ"ע שם ס"ק יא ביאר בדעת הרא"ש והר"ן, שכל זה הוא רק בסתמא, אבל אם יש לו זכות בדיני עכו"ם שלא כבדיני ישראל, ומפרש שעושה הקנין על מנת לשעבד עצמו לזכות חברו על פי דיניהם, הרי זה חל. וכן הוא בסמ"ע סי' סא ס"ק יד. וכדברי הסמ"ע כתב נמי הב"ח, וכ"ה דעת בעל התרומות, כמבואר בגידולי תרומה שער סב או' ד, ובכפי אהרן ח"ב סי' ב. ואמנם כתב הט"ז בסי' כו סעי' ג, 'תמהני על פה קדוש בעל הסמ"ע, היאך אמר דבר זה', דודאי הוא שאין הבית דין מניחים לילך אל גויים, ואי אפשר להעמיד דברי רא"ש ור"ן דוקא היכא שאין לו שום זכות בדיני עכו"ם, דאטו ברשיעי עסקינן, שילך לפני עכו"ם במקום שאין בו ריוח, ומש"ה צדקו דברי המחבר בזה שלא חילק. ועוד, דאפילו אם רוצה זה שידונו לו ישראל באותו זכות שיש לו בדיני עכו"ם, אין שומעים לו, דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה. ובביאור הגר"א בסי' סא סק"ג גם כן חלק על מש"כ הסמ"ע שם בדינא דאין למשכן שלא בפני בית דין, שהסמ"ע שם כתב, שאם עשה תנאי, מועיל, והגר"א השיג עליו, שלא מועיל תנאי כנגד איסור, וכגמ' מכות ג ב, שאין מועיל תנאי כנגד איסור אונאה. וכן הוא באו"ת שם ס"ג שהשיג על דברי הסמ"ע, וכן הלכתא. ואמנם ענין דידן לא שייך לזה, דהא מתנה בסתמא שילך לדון בערכאות.

בתומים שם סק"ב מבואר, שאם עשו קנין ביניהם והתנו מתחילה שינהגו כפי דיני העכו"ם, הרי זה מועיל, כיון שנתחייב לו באופן זה, ואינו יכול לילך אח"כ לשוב לדונו בדיני ישראל, אחר שכבר נתחייב לו וגבה ממנו. ולכן אם לא היה ריב וויכוח ביניהם, חל הקנין, אך אם יהיה ביניהם ריב, לא יוכל לדונו בפני העכו"ם, אף אם חתמו כן מתחילה.

ובנתיבות המשפט סי' כו סק"ו כתב, שאף שאין מועיל מה שהתחייב לדון עמו בדיני עכו"ם, מ"מ אם יש לו זכות בדיני העכו"ם, הועילה ההתחייבות לענין זה שדייני ישראל ידונו את הזכות שיש לו. אך הט"ז שם כתב שאף הוא בכלל מתנה על מה שכתוב בתורה, וכן הוא בערוה"ש שם, שאינו מועיל אף בכה"ג, וכן נראה דעת הגר"א, וכן היא מסקנת הברכי יוסף שם. ועי' בספר שמרו משפט ח"ב סי' ב

כא. כשהמעסיק אינו שומר תו"מ

אלא דהיה מקום לדון במעסיק שאינו שומר תו"מ, שבלא"ה ידונו לבסוף בערכאות, אם מותר להתנות על זה, ואם נחשב שהלה כופהו לדון עמו בדיני עכו"ם. דהנה לגבי אלם דלא ציית דינא, כתב בשו"ע סעי' ב, 'היתה יד עכו"ם תקיפה ובעל דינו אלם, ואינו יכול להציל ממנו בדייני ישראל, יתבענו לדייני ישראל תחילה, אם לא רצה לבא, נוטל רשות מבית דין, ומציל בדיני עכו"ם מיד בעל דינו'. ובהג"ה, 'ויש רשות לבית דין לילך לפני עכו"ם ולהעיד שזה חייב לזה (בעל התרומות שער סב חלק א סי' ג בשם רב שרירא). וכל זה דוקא כשאינו רוצה להיות ציית דין, אבל בלאו הכי אסור לבית דין להרשות לדון לפני עכו"ם' (מהרי"ק שורש א). מבואר אם כן, שצריך היתר מבית דין כדי לדון בפני ערכאות. והטעם, לביאור הגר"א שם שמקור האיסור מגמ' גיטין פח, מותר רק באופן זה, משום דבכה"ג חשיבא על פי ישראל, שהרי בית דין שלחוהו לידון שם, וכ"ה בשו"ת חת"ס חו"מ סי' ג.

כב. כתיבה בחוזה שהוא בהיתר בי"ד

ומעתה בנידו"ד שאין בית דין שהתירוהו לידון אצל העכו"ם, הרי זה אסור. אכן יש לדון בו, כיון שיש אומרים שהטעם שצריך היתר בית דין לזה, הוא רק כדי שיהיה בזה גילוי שהוא סרבן, וכמש"כ בכסף הקדשים סי' ד (ועי' שו"ת מבי"ט ח"ב סי' יד, כנה"ג סי' יד הגב"י או' ח, ומהר"ם שיק חו"מ סי' ב), אבל אם ידוע שודאי יהיה סרבן לבוא לדון עמו בפני בית דין, וכגוונא דידן במי שאינו שומר תו"מ, אין צריך לזה היתר בית דין כדי לדונו בדייני עכו"ם. והנה הרמ"א בהג"ה לסעי' ד כתב, 'וכל זה שיוכל לכופו בדין ישראל, אבל אם הלוה אלם, מותר למסרו לעכו"ם (ב"י ס"ו בשם הריטב"א) וע"ל סי' שסט מדין עכו"ם המוכר שטר חוב לישראל על ישראל אחר, אם דן הוא בדין עכו"ם'. משמע לכאורה מדבריו, שאין צריך היתר בית דין לזה, ודלא כשו"ע. ואמנם, הבאה"ג וערוה"ש כתבו בכוונת הרמ"א, שהוא ברשות בית דין, אך מדברי היש"ש ב"ק סי' סו סק"ד נראה, שאין צריך רשות מבית דין. ולכן הטוב ביותר הוא שיצרף לשטר ויכתוב שהוא עושה כן על פי היתר בית דין.

ומזה שמבואר בסנהדרין סג ב, דאמר אבוה דשמואל, אסור לאדם לעשות שותפות עם העובד כוכבים, שמא יתחייב לו שבועה ונשבע בעבודת כוכבים שלו, והתורה אמרה "לא ישמע על פיך" (שמות כג יג), אין להוכיח להתיר, מהא שאסרוהו משום שבועה לע"ז, ולא אסרוהו מחשש שמא ילך לדון עמו בערכאות, כיון שהאיסור הוא רק משום ספק, ומספק לא אסרו אלא כשיש חשש לשבועה, שיש בזה משום אביזרייהו דע"ז, ולא משום הליכה לערכאות אף שגם בזה יש איסור, משא"כ כשחותם להדיא שידון בערכאות. ויעוין בפתחי חושן ח"א הלואה הערה יב, ובח"ז שותפין ומצרנות פ"א הערה סט, שאוסר להתנות לדון בערכאות. ועל כן יש לאסור הדבר, ורק כשאין ברירה ומוכרח בדבר זה, יש לו לכתוב להדיא שעשה כן ברשות בית דין (ואין לנהוג למסור מודעה קודם לכן בפני שני עדים, להודיעם שאינו מקבל ע"ע איסור זה, אלא בדלית ברירה ולבקשת המעסיק), ויש בו להציל נמי מענין חילול ה'.